

Strategia pomocy rodzinie w obecnej polityce społecznej Polski

Władysław Majkowski

Family helping Strategy in Poland's current Social Policy

The control of social processes is largely the responsibility of national governments. Intended actions in this area are referred to as social policy. Its scope is wide and covers all spheres of human existence. Activities related to the family are an important sphere of this policy. The family is a basic component of every society. The family conditions its survival. Performing a procreative role, the family prolongs its existence in new members of society; as part of the socialization function, the family strengthens its identity, transferring its lifestyle to the new generation.

Although the family is characterized by its own specific dynamics, in many situations it depends on other conditions, especially of a macrostructural nature, and also on actions taken for the benefit of the family within the social policy of state authorities. This type of activity is referred to as family policy. Author of this article discusses the pro-family policy of *Law and Justice* – political party in Poland after taking power in 2015.

Key words: social policy, family policy, forms of family assistance, family policy in Poland

Wstęp

Większość zdarzeń, które mają miejsce w świecie fizyki dokonuje się poza kontrolą człowieka. Dotyczy to nade wszystko zdarzeń o charakterze globalnym, czy szczególnie kosmicznym. Poza ludzką kontrolą mają miejsce zjawiska międzyplanetarne, a zwłaszcza gwiazdne. Nawet najbliższy układ – układ słoneczny wymyka się spoza jakiegokolwiek kontroli ludzkiej. Na dzień dzisiejszy człowiek nie dysponuje technologią w tym zakresie. Można nawet bez obawy popełnienia błędu przypuszczać, że nigdy takiej możliwości człowiek

niał nie będzie. Najpierw dlatego, że są to rzeczywistości, które trudno objąć nawet umysłem, a następnie – i to w sposób szczególny – uniemożliwia mu to krótkość ludzkiego życia. Nawet wiele zdarzeń naszej planety daleko wykracza poza możliwości kontroli, jakie są w dyspozycji człowieka. Niekontrolowanym przez człowieka jest zjawisko klimatu, pogody, a zwłaszcza ruchy tektoniczne. Świat zjawisk, nad którymi człowiek ma całkowitą albo częściową kontrolę jest zawężony, nawet jeśli jego granice ciągle się poszerzają.

Znacznie inaczej prezentują się możliwości człowieka w odniesieniu do jego mikro świata: jego sfery biologicznej, czy środowiska społecznego. W pierwszym przypadku człowiek poznał funkcjonowanie swojego ciała i w dużej mierze grożące mu niebezpieczeństwa. Nie inaczej jest też w odniesieniu do wymiaru społecznego człowieka. Na drodze obserwacji praw społecznych zdobył o nich wiedzę i w wielu przypadkach umiejętność ich kontrolowania.

Kontrola procesów społecznych leży w dużej mierze w gestii rządów poszczególnych państw. Zamierzone działania w tym zakresie są określane jako polityka społeczna. Jej zakres jest szeroki i obejmuje wszystkie sfery ludzkiego bytowania. Ważną sferą tej polityki są podejmowane działania dotyczące rodziny. Rodzina bowiem jest elementem składowym każdego społeczeństwa. Rodzina warunkuje jego przetrwanie. Pełniąc rolę prokreacyjną przedłuża jego egzystencję w nowych członkach społeczeństwa; w ramach funkcji socjalizacyjnej utrwala jego tożsamość, przekazując styl życia jemu właściwy.

Chociaż rodzina odznacza się swoistą, właściwą sobie dynamiką, to jednak w wielu przypadkach zależy od innych uwarunkowań zwłaszcza o charakterze makrostrukturalnym, a także od podejmowanych działań na rzecz rodziny w ramach polityki społecznej władz państwowych. Ten rodzaj działań określany jest jako polityka rodzinna. Zwykle są to działania pomocowe na rzecz rodziny i określa się je jako polityka prorodzinna. Niniejszy elaborat dotyczy prorodzinnej polityki *Prawa i Sprawiedliwości* w Polsce po objęciu władzy w 2015 r.

W artykule została zaprezentowana polityka społeczna, a w jej ramach polityka rodzinna w okresie rządów komunistycznych, transformacji systemowej, by skupić się na obecnej polityce rządu.

1. Polityka rodzinna jako forma kształtowania procesów społecznych

Określenie „polityka społeczna” odnosi się do dwóch różnych rzeczywistości: najpierw odnosi się do dyscypliny naukowej studiującej wszystkie wymiary życia społecznego, ekonomicznego, demograficznego... pod kątem poszukiwania najbardziej funkcjonalnych rozwiązań. Tak zdefiniowany przedmiot badań jednoznacznie wskazuje na jej charakter interdyscyplinarny. Jako dyscyplina akademicka tak rozumiana polityka społeczna jest ważnym i ciekawym polem zainteresowań wielu badaczy.

Drugie rozumienie „polityki społecznej” odnosi się do jej wymiaru praktycznego. Jest sposobem kształtowania warunków bytu i życia jednostek, grup społecznych, czy nawet całego społeczeństwa. Chodzi o stworzenie najbardziej funkcjonalnych warunków życia w różnych wymiarach: społecznym, ekonomicznym, kulturowym, ochrony zdrowia, ochrony środowiska... przy jednoczesnym zwalczaniu zjawisk dysfunkcyjnych, a w szczególności tych o charakterze patologicznym. Polityka społeczna jest to zatem całościowy kształt działań instytucji państwowych i organizacji społecznych, mających na celu polepszenie warunków życia ludności danego społeczeństwa. Tak zdefiniowana polityka społeczna ma na celu możliwie pełne zaspokojenie potrzeb tak jednostek jak i grup społecznych, kształtowanie sprawiedliwych struktur społecznych opartych na równości szans życiowych oraz promowanie społeczno-ekonomicznego rozwoju¹.

W polityce społecznej wykształtowały się cztery zasadnicze modele polityki społecznej: model liberalny, który polega na ograniczonej interwencji państwa w sprawy społeczne zakładając, że to rynek sprawi, że jednostki i rodziny będą w stanie zaspokoić swoje podstawowe potrzeby. Drugi model nazwany jest modelem elementarnym lub podstawowym. W tym modelu państwo zapewnia jedynie minimum potrzeb oczekując, że zostaną one uzupełnione przez organizacje charytatywne. Trzeci model jest określany jako motywacyjny, pomoc dla samopomocy. W jego ramach świadczona jest pomoc pośrednia, to jest pomoc dla wyjścia z trudnej sytuacji, by w następstwie wspierany podmiot radził sobie sam. Wreszcie czwarty model – redystrybucyjny, który polega na wyrównywaniu przez państwo poziomu życia przez odpowiednią korektę redystrybucji dochodów, by w ten sposób zaspokoić potrzeby jednostek i grup. Zastosowanie konkretnego modelu polityki jest uwarunkowane poziomem życia w danym społeczeństwie, uwarunkowaniami zewnętrznymi, a także czynnikami o charakterze etycznym.

2. Polityka rodzinna jako element polityki społecznej

Ważną częścią polityki społecznej jest polityka rodzinna. Ranga tego rodzaju działań wynika z wagi rodziny jako ważkiego elementu życia społecznego. Od kondycji rodzin bowiem zależy nie tylko jakość życia jej członków, ale całego społeczeństwa.

Podobnie jak politykę społeczną, również politykę rodzinną można zdefiniować na różne sposoby. Tu przez politykę rodzinną rozumie się „całościowy kształt norm prawnych, działań i środków uruchamianych przez państwo w celu stworzenia rodzinie odpowiednich warunków do jej powstania, prawidłowego

¹ Por. BEJMA, U.: Polityka społeczna państwa wobec starzenia się współczesnego społeczeństwa polskiego. In: SZOT, L., ŚWIERCZEK, A. (eds): *Aspekty teoretyczne i praktyczne pracy socjalnej wobec przemian i wyzwań społecznych XXI wieku*, T. 1. Kraków : UPJPII, 2017, s. 37 – 38. ISBN 978-83-946472-1-6.

rozwoju, spełniania przez nią wszystkich ważnych społecznych funkcji². Tak zdefiniowana polityka rodzinna obejmuje szeroki wachlarz działań, które są podejmowane przez państwo i inne podmioty celem umożliwienia rodzinie wypełnianie właściwych sobie funkcji. Ogólnie można je zgrupować w cztery kategorie: regulacje prawne wyznaczające zakres i formy korzystania ze świadczeń na rzecz rodziny; środki pieniężne w formie stypendiów, rent rodzinnych czy zasiłków macierzyńskich przyznawane rodzinom; świadczenia na rzecz rodzin w naturze: paczki żywnościowe, odzież, opał; ten rodzaj pomocy ukierunkowany jest na zaspokajanie konkretnych potrzeb rodziny; wreszcie świadczenia na rzecz rodziny w formie usług: żłobki, przedszkola, ogniska... Ich realizacji służy dostępna w danym społeczeństwie infrastruktura. Zakłada się, że im bardziej jest ona rozwinięta, tym jakość i zakres świadczeń sytuuje się na wyższym poziomie³.

Właściwa polityka rodzinna musi się kierować trzema zasadami. Pierwsza zakazuje pozbawiania rodziny jej możliwości. Oznacza to, że rodziny nie wolno ograniczać w tym, co sama jest w stanie zrobić dla siebie. Jest to postawa zaufania w stosunku do rodziny, a jednocześnie odwoływanie się do jej wewnętrznej potencji. Druga zasada zaleca pomaganie rodzinie w takiej formie i w takim zakresie, które pozwolą rodzinie wziąć los w swoje ręce. Jest to forma pomocy dla samopomocy. W ramach tej zasady oczekuje się, że wsparta rodzina będzie zdolna w przyszłości rozwiązać swoje problemy. Wreszcie trzecia zasada zaleca redukować pomoc rodzinie w sytuacji, kiedy sama jest już w stanie sobie radzić. Kontynuowanie takiej pomocy, pomimo że rodzina jest w stanie sobie radzić, redukowałoby rodzinny potencjał. Ta forma pomocy jest nazwana subsydiarną redukcją⁴.

2.1. Polityka rodzinna w okresie komunistycznego

Według marksistowskiej ideologii, komunistyczne państwo przejmuje zadania zaspokojenia wszystkich potrzeb tak jednostkowych jak i grupowych. Rodzina jest pierwszą z nich. Zakres tych zabezpieczeń, przynajmniej na etapie komunizmu, regulowany jest wielkością i rodzajem potrzeb, w ramach zasady: każdemu według jego potrzeb. Tak jest w teorii. Zwykle rzeczywistość daleko odbiega od ideału. Tak było również za czasów realnego socjalizmu w Polsce. Rodzina doświadczała wielorakich deficytów: ubóstwa, braku mieszkań, niemożliwości kształcenia dzieci na wyższych uczelniach... Chociaż były pewne obiektywne powody takich braków, jak choćby zniszczenia wojenne, to jednak

2 KURZYNOWSKI, A.: Problemy rodziny w polityce społecznej. In: KURZYNOWSKI, A. (ed.): *Polityka społeczna*. Warszawa : SGH, 1991, s. 96. ISBN 83-7378-026-2.

3 KURZYNOWSKI, A.: Polityka rodzinna – stan i potrzeby. In: AULEYTNER, J. (ed.): *Polityka społeczna: stan i perspektywy*. Warszawa : Towarzystwo Wiedzy Powszechnej, 1995, s. 92 – 93. ISBN 83-904054-0-7.

4 Por. MAJKOWSKI, W.: Polityka prorodzinna w Polsce w okresie transformacji systemowej. In: *Studia nad Rodziną*, 1, 1998, s. 97. ISSN 1429-2416.

ich najważniejszym źródłem był niewydolny system, w ramach którego ekonomia była poddana dyrektywom o charakterze ideologicznym. Najlepszym tego przykładem było rolnictwo. Komunistyczne władze wywierały nacisk na kolektywizację gospodarstw, pomimo że były mniej rentowne niż gospodarstwa rolne prywatne⁵.

Polityka rodzinna w powojennej Polsce w latach 1945 – 1989 była nie-spójna i nieefektywna. Jej pozytywne elementy przeplatały się z negatywnymi, dynamika z zaniechaniami. I tak, zaraz po wojnie władze propagowały wielodzietność, by jak najszybciej nadrobić straty ludnościowe z czasów wojny i okupacji. Tak było do 1956 r. kiedy to została zalegalizowana aborcja. Po jej legalizacji praktyki aborcyjne redukowały znacząco przyrost naturalny. Przyjmuje się, że każdego roku dokonywano 300 tys. aborcji. Jednocześnie, aż do roku 1970, rodziny nie otrzymywały realnego wsparcia, co gwałtownie powiększało skalę ubóstwa zwłaszcza wśród rodzin wielodzietnych. W tym okresie jedynym pozytywnym elementem polityki rodzinnej była możliwość wzięcia urlopu przez matkę. Dopiero w latach 1971-1975 odnotowano znaczący wzrost świadczeń na rzecz rodziny. Należały do nich: urlopy macierzyński i wychowawczy, fundusz alimentacyjny, system kredytów dla młodych małżeństw oraz system rodzinnych zasiłków.

Ten okres pozytywnych zmian w zakresie polityki rodzinnej był związany ze zmianami na szczytach władz politycznych. Na stanowisku I sekretarza PZPR Władysława Gomułkę zastąpił Edward Gierek. W okresie 5 lat 1970 – 1975 Polska zaciągnęła pożyczkę na niebywałą skalę – 30 miliardów dolarów. Pozwoliło to na uruchomienie pewnych prorodzinnych działań w ramach polityki rodzinnej, które zostały wspomniane wyżej. Rzecz jednak w tym, że to wkrótce przyczyniło się do działań zawężających świadczenia na rzecz rodziny. Jedyną nowością było wprowadzenie zasiłku wychowawczego i urlopu wychowawczego także dla ojca oraz program ochrony najbiedniejszych rodzin. Ogólnie okres po 1975 r. był czasem zawężania świadczeń na rzecz rodziny.

Szczególnym brakiem jakiego doświadczały rodziny w powojennej Polsce była kwestia mieszkań. Poszczególne ekipy rządów komunistycznych planowały poprawę w tej materii, lecz zawsze kończyło się to niezrealizowaniem planów. Jeśli w latach 1950 – 1956 planowano zbudować 900 000 mieszkań, to zbudowano ich zaledwie 370 000. W 1994 r. zbudowano 48% mieszkań, w porównaniu z oddanymi do użytku w 1989 r.⁶ Okres oczekiwania na mieszkanie po wpłaceniu należnej za niego sumy sięgał 15 lat. Zastrzeżenia budziła też jakość mieszkań. I tak w 1970 r. 640 000 tys. mieszkań nie spełniało norm bezpieczeństwa i higieny. Nadto metraż apartamentów był bardzo mały; w 1974 r. w Polsce było 39% apartamentów jedno lub dwupokojowych, 54% apartamentów trzy lub czteropokojowych⁷.

5 Zob. MAJKOWSKI, W.: *People's Poland. Patterns of Social Inequality and Conflict*. Westport: Greenwood Press, 1985, p. 54. ISBN 0-313-246-14-9.

6 GUS: *Rocznik Statystyczny 1994*, s. 459. ISSN 1505-0632.

7 MAJKOWSKI, W.: *People's Poland. Patterns of Social Inequality and Conflict*. Westport: Greenwood Press, 1985, p. 165. ISBN 0-313-246-14-9.

2.2. Polityka rodzinna okresu zmian systemowych

Okres transformacji systemowej to czas ograniczeń świadczeń na rzecz rodziny. Stąd „jeśli politykę rodzinną po drugiej wojnie światowej można nazwać przynajmniej niespójną, to sytuacja rodziny polskiej lat 90, należy zaliczyć do kategorii ryzyka”⁸. Dramatycznie wzrastała liczba rodzin ubogich, by w 1994 osiągnąć 50%. Stało się to również z powodu gwałtownie wzrastającego bezrobocia, które w tymże roku wyniosło 2838 tys.⁹

Zubożenie rodzin polskich okresu zmian systemowych z konieczności spowodowało hierarchizację zaspokajania potrzeb i cięcia wydatków na potrzeby, które nie były potrzebami bezpośrednio warunkującymi życie. Przy wydatkach 60% na żywność, ograniczenia dotknęły wydatków na wypoczynek, rekreację czy zakup bardziej kosztownych lekarstw¹⁰.

Przełom wieków zaowocował w Polsce wielkim bezrobociem i emigracją na wielką skalę. Ta ostatnia nasiliła się po wejściu Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. Około 2 milionów Polaków wyemigrowało w poszukiwaniu pracy głównie w Wielkiej Brytanii. Temu procesowi towarzyszył spadek urodzeń. W latach 2004 – 2006 w Polsce przyrost naturalny był ujemny. Liczba zgonów była średnio większa od liczby urodzeń o 10 tys. rocznie.

Okres rządów 2007 – 2015 nie przyniósł znaczących zmian w sytuacji materialnej polskich rodzin. Od 9 lutego 2006 r. wypłacane było jednorazowo 1000 zł z tytułu urodzenia dziecka tzw. becikowe. Od stycznia 2013 r. zostało ono jednak uzależnione od kryterium dochodowego, które wynosiło 1922 zł w przeliczeniu na osobę w Rodzinie.

Drugą godną zaznaczenia formą pomocy dla rodziny tego okresu była Karta Dużej Rodziny zapoczątkowana 16 czerwca 2014 r. Karta Dużej Rodziny przyznawała zniżki na przejazdy kolejowe 37% na bilety jednorazowe i 49% na bilety miesięczne, ulgi na opłaty za paszport oraz zniżki na bilety do miejsce rozrywkowych... Ta forma pomocy rodzinie wielodzietnej nie wpłynęła znacząco na podniesienie standardu życia ponieważ nie była nakierowana na zaspokajanie życiowych potrzeb rodziny: wyżywienie, mieszkanie, opłaty za energię elektryczną, ogrzewania... W konsekwencji ten okres rządów nie zmienił znacząco poziomu życia rodzin, zwłaszcza wielodzietnych. Poziom ubóstwa pozostawał na bardzo wysokim poziomie. Dotyczyło to szczególnie rodzin wielodzietnych tak dalece, że ryzyko chronicznego ubóstwa rodziny z czworgiem dzieci było 6-krotnie wyższe niż rodziny bezdzietnej¹¹. Dlatego ciągle aktualne było stwierdzenie L. Dyczewskiego sprzed 20 laty: „III Rzeczpospolita potrzebuje bardziej komplementarnej, bardziej zróżnicowanej i bardziej

8 MAJKOWSKI, W.: Polityka prorodzinna w Polsce w okresie transformacji systemowej. In: *Studia nad Rodziną*, 1, 1998, s. 95. ISSN 1429-2416.

9 PEŁNOMOCNIK RZĄDU DS. RODZINY I KOBIET: Raport o sytuacji polskich rodzin. Warszawa : 1995, s. 22.

10 OCHOCKI, A.: Skala ubóstwa rodzin w Polsce. In: RAKOWSKI, W. (ed.): *Rodzina polska w okresie kryzysu iżywienia gospodarczego (1990 – 1995)*. Warszawa : 1997, s. 129. ISBN 83-9019-126-1.

11 OCHOCKI A.: Zagrożenie trwałym ubóstwem rodzin i gospodarstw domowych w Polsce. In: MAJKOWSKI W. (ed.): *Rodzina polska u progu trzeciego tysiąclecia*. Warszawa: UKSW, 2003, s. 38. ISBN 83-7072-270-9.

adekwatnej polityki rodzinnej, bo potrzebuje rodziny, w której wszechstronnie będzie rozwijał się ku twórczej aktywności jej obywatel¹².

3. Polityka rodzinna od roku 2015

W 2015 r. do władzy w Polsce doszła zjednoczona prawica z partią *Prawo i Sprawiedliwość* na czele, a prezydentem Polski został również polityk prawicy – Andrzej Duda. Źródłem zwycięstwa był prezentowany przez obóz prawicy program społeczny, o bardzo jednoznacznym nachyleniu prorodzinnym. Zaproponowano, by rodzina otrzymywała miesięcznie 500 zł. na każde dziecko poczynając od drugiego, aż do 18 roku życia bez względu na dochód w rodzinie. Faktycznie pomoc tę zaczęto realizować w kwietniu 2016 r. W tym roku koszt programu wyniósł 17 mld zł. a skorzystało z niego 3,8 mln dzieci z 2,78 mln rodzin. Przeciwnicy programu „500 plus” wysuwali w tym względzie dwa zasadnicze argumenty: pierwszy, że obecnego budżetu na to nie stać; drugi, że będzie on miał negatywny wpływ na motywację podejmowania pracy. Pierwsza obawa została zdezaktywizowana przez uszczelnienie podatków, zwłaszcza VATu. Tylko w ciągu jednego roku kasę państwa zasilila sumą ponad 30 mld złotych z należnego podatku; wcześniej nie była uiszczana przez podatników zasilając ich prywatne konta. Poza tym okazało się, że program „500 plus” ożywił znacząco gospodarkę przez wzrost popytu na dobra i usługi. Również druga obawa okazała się chybiona. Według danych GUSu dla przeszło 95% objętych programem, nie miało to wpływu na motywację pracy (pozytywną lub negatywną). Tylko dla niespełna 5% beneficjentów programu „500 plus” miał on wpływ na motywację podejmowania pracy lub rezygnowania z niej¹³.

Innym ważnym elementem polityki rodzinnej rządów zjednoczonej prawicy jest emerytalne świadczenie dla rodziców, którzy osiągnęli wiek emerytalny, a którzy nie odprowadzali składek emerytalnych z racji zajmowania się domem i wychowaniem dzieci. W sytuacji gdy zrodzili i wychowali przynajmniej czwórkę dzieci jest im przyznawana najniższa emerytura. Ten rodzaj świadczenia jest uznaniem wysiłku i poświęcenia rodziców rodzin wielodzietnych. Jest też sposobem zabezpieczenia ich materialnego bytu.

Ważnym programem polityki rodzinnej rządów Zjednoczonej Prawicy jest program „Dobry start” jako formy wyprawki szkolnej. Został on wprowadzony w lipcu 2018 r. Wysokość świadczenia to 300 złotych na każde dziecko do 18 roku życia, które się uczy lub do 20 roku życia dla osoby ośrodka szkolno-wychowawczego. Uczące się dzieci niepełnosprawne otrzymują świadczenia do 24 roku życia.

12 DYCZEWSKI, L.: Rodzina – społeczeństwo – państwo. In: KURZYŃSKI A. (ed.): *Rodzina w okresie transformacji systemowej*. Warszawa : 1995, s. 39. ISBN 83-9040-545-8.

13 GUS: Odniesienie do artykułu „500+ jednak zachęca do podejmowania pracy” (Dziennik Gazeta Prawna: 02.01.2019).

Innym programem w ramach polityki społecznej jest „Mieszkanie plus” zapoczątkowany w 2017 r. Został on pomyślany jako budowa tanich mieszkań pod najem na gruntach należących do skarbu państwa z opcją dojścia do własności. Wysokość czynszów ustala drogą rozporządzenia Prezes Rady Ministrów. Już w kwietniu 2018 r. zostało oddane do użytku w Siedleminie koło Jarocina osiedle złożone z 96 apartamentów. Inne są w trakcie realizacji. Ten rodzaj polityki społecznej jest w Polsce ogromnej wagi ponieważ istnieje wielki deficyt mieszkań.

Wychodząc naprzeciw potrzebom młodych ludzi, często będących na dorobku, a także wobec podejmowania decyzji odnośnie do założenia rodziny, został uruchomiony program „Młodzi”. W ramach tego programu młodzi ludzie do 26 r. życia zostali zwolnieni z podatku PIT i CIT.

Ważnym elementem polityki społecznej obecnego Rządu jest trzynaste świadczenie emerytalne, wypłacane co roku na wiosnę każdemu, kto ma prawo do następujących świadczeń: emerytury, renty z tytułu niezdolności do pracy, rent: socjalnej, szkolnej, rodzinnej, rodzicielskiego świadczenia uzupełniającego, świadczenia niewidomym, ofiarom działań wojennych, nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego, świadczenia i zasiłku przedemerytalnego, niezależnie od wielkości świadczenia. Wysokość „13” emerytury jest równa najniższej świadczonej emeryturze.

Innym elementem społecznej polityki rządów koalicji prawicy z *Prawem i Sprawiedliwością* na czele jest program „Opieka 75 plus”. Jego głównym celem jest poprawa dostępności do usług opiekuńczych, także specjalistycznych dla seniorów w wieku 75 i więcej. Adresatem programu są gminy do 60 tys. samodzielnie realizujące usługi opiekuńcze. Gminy, które uczestniczą w programie uzyskują wsparcie do 50% zwrotu kosztów zadań. W 2019 r. programem zostały objęte gminy, które realizują usługi opiekuńcze poprzez jednostki, których założycielami są jednostki samorządu terytorialnego. Na realizację programu przeznaczono 57 mln zł. Przy nabyciu lekarstw obowiązują te same zasady co przy refundacji. Lista bezpłatnych lekarstw dla seniora wynosiła 1 września 2016 r. 1129. Lista jest modyfikowana co dwa miesiące¹⁴.

4. Karta praw rodziny jako baza polityki rodzinnej

Chociaż rodzina jest pierwotną formą życia społecznego, to jednak z różnych powodów potrzebuje wsparcia celem wypełnienia zadań na każdym z trzech poziomów: personalnym jej członków, rodzinnym i społecznym. Dokonuje się to w ramach prorodzinnej polityki, jaką realizuje konkretne państwo zważywszy potrzeby rodziny danej społeczności państwowej. Stąd polityka rodzinna poszczególnych państw może się znacząco różnić zważywszy

14 MINISTERSTWO, RODZINY, PRACY I POLITYKI SPOŁECZNEJ: Program „Opieka 75 +”.

odmienne uwarunkowania danych społeczności. Można jednak pokusić się o zarys ogólnych ram, w których powinno się skutecznie realizować politykę rodzinną. Zostały one zarysowane w Karcie Praw Rodziny i przełożone przez Stolicę Apostolską państwom i instytucjom na całym świecie, które są gotowe służyć rodzinie. Chociaż chrześcijańskie wartości są łatwo dostrzegalne w Karcie, to jednak „prawa w niej zawarte wypływają ostatecznie z tego prawa, które zostało wpisane przez Stwórcę w serce każdego człowieka”, zaś „społeczeństwo jest powołane do obrony tych praw przed jakimkolwiek ich naruszeniem oraz do poszanowania ich i szerzenia tego, co się składa na ich integralną treść”¹⁵.

Zważywszy fakt, że politykę rodzinną prowadzą władze państwowe, to do nich i do instytucji międzynarodowych skierowana jest w pierwszym rzędzie Karta Praw Rodziny. Jednak dokument kierowany jest też do samych rodzin, by „zachęcić rodziny do łączenia się między sobą dla obrony i umacniania swych praw; jest dla rodzin zachętą do wypełniania ich zadań, by w dzisiejszym świecie rola rodziny była coraz wyraźniej ceniona i uznawana”¹⁶.

Punktem wyjścia do sformułowania praw rodziny jest punkt B Wstępu do dokumentu, który zwięźle precyzuje czym jest rodzina. „Rodzina zbudowana jest na małżeństwie, głębokim i uzupełniającym się związku mężczyzny i kobiety, który opiera się na nierozdzielnej więzi małżeństwa zawartego dobrowolnie i publicznie, otwartego na przekazywanie życia”¹⁷.

Zarys polityki rodzinnej jest sformułowany w dokumencie w formie przysługujących rodzinie praw, które władze państwowe i instytucje powinny szanować i je urzeczywistniać. Prawa te to:

Prawo do założenia rodziny w ramach prawa do swobodnego wyboru drogi życiowej oraz decydowania o czasie narodzin i liczbie dzieci;

Prawo do intymności życia małżeńskiego i rodzinnego;

Prawo do wychowania dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniem i wartościami;

Prawo do godnego mieszkania;

Prawo do wolnego zrzeszania się i rozwoju;

Prawo do wypoczynku;

Prawo do emigracji całej rodziny.

Zwornikiem wszystkich praw rodziny jest godność osoby ludzkiej oraz instytucji małżeństwa i rodziny. Samo zaś ludzkie życie powinno być otoczone troską i szacunkiem od poczęcia do naturalnej śmierci¹⁸.

Poszczególne elementy zarysowanej polityki rodzinnej napotykać w dzisiejszym świecie na różną skalę trudności. Wydaje się że dwa z nich są obecnie trudne do realizacji: prawo do godnego mieszkania i prawo do emigracji. W odniesieniu do pierwszego na świecie istnieje chroniczny niedobór mieszkań nawet w państwach średnio zamożnych. Dlatego żadne z nich nie jest w stanie natychmiast zaspokoić tę potrzebę. Podobna trudność jawi się

15 Karta Praw Rodziny. Rzym : 1983, Wprowadzenie.

16 Tamże.

17 Tamże, Wstęp, p. B.

18 Tamże, art. 4.

w odniesieniu do prawa do emigracji. Obecnie na świecie żadne państwo nie jest w stanie przyjąć tych wszystkich rodzin, które chciałyby skorzystać z tego prawa. Widać to jasno w kontekście obecnego kryzysu na Bliskim Wschodzie.

Zakończenie

Chociaż poziom życia współczesnej rodziny jest daleko wyższy od poziomu życia rodziny preindustrialnej, to jednak pod pewnymi względami współczesnej rodzinie żyje się gorzej niż rodzinie społeczeństwa agrarnego. Tym, co przemawia na niekorzyść współczesnej rodziny są perturbacje w rozumieniu jej istoty i funkcji. Preindustrialna rodzina bazowała na trwałym związku mężczyzny i kobiety w ramach którego miała miejsce prokreacja i socjalizacja dzieci. Pożycie seksualne w małżeństwie było ściśle związane z funkcją prokreacyjną, ponieważ wielodzietność była cechą ze wszech miar pozytywną. Problemu dla małżonków nie stanowiło pytanie ile mieć dzieci i kiedy je zrodzić, a raczej to, by zrodzić ich jak najwięcej, ponieważ o wartości rodziny decydowała liczba posiadanych dzieci. Również liczba zrodzonych dzieci była miarą wartości żony. Dziecko w rodzinie preindustrialnej od maleńkości stawało się częścią *teamu* pracującego dla dobra całej rodziny. Tym sposobem tworzył się system wzajemnej pomocy: dziecko od najmłodszych lat włączało się w rodzinny system produkcji, a rodzina była dla niego źródłem utrzymania i systemem zabezpieczeń.

Największe trudności współczesnej rodziny mają swoje źródło w rozumieniu i funkcji ludzkiej płciowości. I tak, ludzka płciowość według szerzącej się obecnie ideologii gender nie jest człowiekowi dana, lecz jest wytworem społecznym. Męskie i kobiece role są wytworem społecznych relacji, a nie mają swego źródła w naturze człowieka. Jednostka nie ma wpisanej w swoją osobowość płciowości. To do osobistej decyzji jednostki należy decyzja czy ma być mężczyzną czy kobietą. Konsekwencje społeczne tak rozumianej płciowości są ogromnej wagi. Najpierw prokreacja jako podstawowa funkcja rodziny znika z katalogu rodzinnych funkcji. Następnie, rodziną jest każdy rodzaj związku dwóch osób; płeć nie ma tu żadnego znaczenia tym bardziej, że jest przedmiotem wyboru jednostki. W takiej perspektywie również związki homoseksualne uważane są za rodzinę¹⁹.

Drugi wielki problem współczesnej rodziny to osłabienie małżeńsko-rodzinnej więzi, które znajduje swój wyraz w wielkiej ilości rozwodów. Praktycznie nieznany w społeczeństwie preindustrialnym rozwód stał się doświadczeniem wielu rodzin współczesnych. W niektórych społeczeństwach, jak na przykład, w Ameryce co drugi obecnie zawierany związek małżeński się rozpada. W Polsce liczba rozwodów oscyluje wokół wielkości 66 tys. rocznie. Jeśli przyjmie się, że w roku jest 300 dni roboczych, to średnio każdego z tych

19 BEJMA, U.: Ideologia radykalnego feminizmu zagrożeniem dla rodziny. In: MAJKOWSKI, W. (ed.): *Rodzina – dobro zagrożone*. Kraków : Wydawnictwo Księży Sercanów, 2015, s. 169 – 173. ISBN 978-83-7519-361-9.

dni do sądów w Polsce zgłasza się o rozwód 220 par małżeńskich. Wiele z nich ma za sobą długi okres wspólnego życia²⁰.

Trzeci wielki problem rodziny współczesnego społeczeństwa to kwestia deprecjacji ludzkiego życia. Znajduje ona swój wyraz w stosowaniu aborcji i eutanazji. Pierwszy zabieg przerywa naturalny proces zaistniałego życia; drugi – sztucznie przyspiesza jego koniec.

Wreszcie w każdym społeczeństwie są rodziny ubogie, które mają trudność w zaspokajaniu swoich egzystencjalnych potrzeb. Jest szczególnym zadaniem polityki państwa, by zmniejszyć ten rodzaj ubóstwa, by ostatecznie je wyeliminować.

Zważywszy powyższe problemy nie ulega wątpliwości, że obecnie odpowiedzialna polityka rodzinna staje się wielką potrzebą naszych czasów. Bez takiej polityki nie tylko sama rodzina nie będzie w stanie wypełnić swoich funkcji, ale i społeczeństwo doświadczy wielorakich perturbacji.

Bibliografia

- BEJMA, U.: Ideologia radykalnego feminizmu zagrożeniem dla rodziny. In: MAJKOWSKI, W. (ed.): *Rodzina – dobro zagrożone*. Kraków : Wydawnictwo Księży Sercanów, 2015, s. 155 – 176. ISBN 978-83-7519-361-9.
- BEJMA, U.: Polityka społeczna państwa wobec starzenia się współczesnego społeczeństwa polskiego. In: SZOT, L., ŚWIERCZEK, A. (eds): *Aspekty teoretyczne i praktyczne pracy socjalnej wobec przemian i wyzwań społecznych XXI wieku*, T. 1. Kraków : UPJPII, 2017, s. 27 – 44. ISBN 978-83-946472-1-6.
- DYCZEWSKI, L.: Rodzina – społeczeństwo – państwo. In: KURZYNOWSKI, A. (ed.): *Rodzina w okresie transformacji systemowej*. Warszawa : 1995. ISBN 83-9040-545-8.
- GUS: Odniesienie do artykułu, „500+ jednak zachęca do podejmowania pracy” (Dziennik Gazeta Prawna, 02.01.2019).
- Karta Praw Rodziny. Rzym : 1983.
- KURZYNOWSKI, A.: Problemy rodziny w polityce społecznej. In: KURZYNOWSKI, A. (ed.): *Polityka społeczna*. Warszawa : SGH, 1991. ISBN 83-7378-026-2.
- KURZYNOWSKI, A.: Polityka rodzinna – stan i perspektywy. In: AULEYTNER J. (ed.): *Polityka społeczna: stan i perspektywy*. Warszawa : Towarzystwo Wiedzy Powszechnej, 1995. ISBN 83-904054-0-7.
- MAJKOWSKI, W.: People’s Poland. Patterns of Social Inequality and Conflict. Westport: Greenwood Press, 1985. ISBN 0-313-246-14-9.
- MAJKOWSKI, W.: Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej. Kraków : Wydawnictwo Księży Sercanów, 1997. ISBN 83-86789-07-7.
- MAJKOWSKI, W.: Polityka prorodzinna w Polsce w okresie transformacji systemowej. In: *Studia nad Rodziną*, 1, 1998. ISSN 1429-2416.

20 Średnia trwania związku rozwodzących się w Polsce to 11 lat. Zob. MAJKOWSKI, W.: Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej. Kraków : Wydawnictwo Księży Sercanów, 1997, s. 126. ISBN 83-86789-07-7.

MINISTERSTWO RODZINY, PRACY I POLITYKI SPOŁECZNEJ: *Program „Opieka 75 +”*.

OCHOCKI, A.: Skala ubóstwa rodzin w Polsce. In: RAKOWSKI W. (ed.): *Rodzina polska w okresie kryzysu i ożywienia gospodarczego (1990 – 1995)*. Warszawa : Towarzystwo Demograficzne, 1997. ISBN 83-9019-126-1.

OCHOCKI, A.: Zagrożenie trwałym ubóstwem rodzin i gospodarstw domowych w Polsce. In: MAJKOWSKI W. (ed.): *Rodzina polska u progu trzeciego tysiąclecia*, Warszawa : UKSW, 2003, ISBN 83-7072 -270-9.

PEŁNOMOCNIK RZĄDU DS. RODZINY I KOBIET: Raport o sytuacji polskich rodzin. Warszawa : 1995.

GUS: Rocznik Statystyczny, 1994. ISSN 1505-0632.

Prof. dr. hab. Władysław Majkowski, Ph.D

ORCID: 0000-0002-3382-4511

Akademia Polonijna w Częstochowie
ul. Pułaskiego 4/642-200 Częstochowa

e-mail: majk@wa.onet.pl